

ANETA WOJCIECHOWSKA

*Uniwersytet im. Adama Mickiewicza
w Poznaniu*

POMIĘDZY DZIECIŃSTWEM A DOROSŁOŚCIĄ – O DORASTANIU OSÓB Z ZESPOŁEM ASPERGERA

ABSTRACT. Wojciechowska Aneta, *Pomiędzy dzieciństwem a dorosłością – o dorastaniu osób z zespołem Aspergera* [Between Childhood and Adulthood – About the Adolescence of People with Asperger Syndrome]. *Studia Edukacyjne* nr 25, 2013, Poznań 2013, pp. 137-148. Adam Mickiewicz University Press. ISBN 978-83-232-2610-9. ISSN 1233-6688

Adolescence is an extremely difficult time for young people. This is the period when they become adults. However, this transition is connected with lots of difficulties in the area of peer contacts and the acceptance of their physicality. The Asperger syndrome fosters the difficulties in building interpersonal relationships, their identity as well as in shaping personality itself. The article shows the problems of adolescence coupled with difficulties arising from Asperger syndrome. It is important to consider if this time is similar for all teenagers, regardless of their developmental capabilities, or whether the difficulties that result from Asperger syndrome are meaningful in their adolescence period.

Key words: Asperger syndrome, adolescence

Wprowadzenie

Temple Grandin podejmując rozważania na temat własnego autystycznego funkcjonowania społecznego, podkreślała: „Aby mieć dobre uczucia, trzeba doświadczać dobrego samopoczucia fizycznego”¹.

Czy jest to wystarczający element, aby odczuwać pozytywne emocje? Czy sama dobra kondycja fizyczna warunkuje prawidłowe funkcjonowanie emocjonalne? Jak u każdego nastolatka przeżywającego różne emocje w swoim życiu, tak i u nastolatka z zespołem Aspergera kondycja emocjonalna warunkowana jest zapewne różnymi elementami, zjawiskami i sytuacjami dnia codziennego. Brak zrozumienia własnego funkcjonowania

---

¹ T. Grandin, *Myślenie obrazami oraz inne relacje z życia z autyzmem*, Warszawa 2006, s. 101.

jest jednym z najistotniejszych problemów pojawiających się u omawianej grupy młodzieży, co ma istotny wpływ na przebieg okresu dorastania.

Zespół Aspergera jest zaburzeniem ciągle mało poznanym, co nie pozwala w pełni określić jednoznacznego profilu funkcjonowania osoby z tym zaburzeniem. Trudno więc także jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, czy okres dorastania u tych osób ma przebieg charakterystyczny tylko dla tego zaburzenia, czy rządzi się takimi samymi prawami, jak u młodego człowieka bez zaburzenia z obszaru spektrum autystycznego.

O dorastaniu

Okres dorastania (adolescencji) to czas burzliwych przemian zarówno biologicznych, jak i społeczno-emocjonalnych, to czas, kiedy młody człowiek „staje” pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, to pomost, po którym – do niedawna jeszcze dziecko – przechodzi „na stronę” dorosłych. Ta droga przejścia często jest okresem burzliwych zmian zarówno w wyglądzie fizycznym, jak i kształtowaniu się tożsamości. Szczególnym zadaniem rozwojowym w tym okresie jest określenie własnej tożsamości, której kształtowanie zależy nie tylko od indywidualnego rozwoju poznawczego, ale w dużym znaczeniu od oczekiwań i postaw innych osób.

Okres dorastania, jak każdy inny etap życia, niesie ze sobą określone zadania rozwojowe, do których należą:

- dojrzewanie intelektualne i społeczno-emocjonalne,
- budowanie własnej filozofii życia,
- poszukiwanie osobistej i społecznej autonomii,
- poszukiwanie tożsamości płciowej,
- poszukiwanie tożsamości grupowej i osobistej,
- akceptacja zmian we własnym wyglądzie i własnego funkcjonowania².

Młody człowiek musi z jednej strony zaakceptować własną płciowość, z drugiej zaś – wejść w nowe role społeczne, budować relacje partnerskie, które w kolejnym etapie życia mają prowadzić do zbudowania relacji intymnej i założenia rodziny.

Czas ten jest dla nastolatka okresem pełnym wyzwań, a niejednokrotnie okresem podejmowania trudnych decyzji, poszukiwania prawidłowych rozwiązań, nie zawsze zgodnych z oczekiwaniami środowiska rodzinnego czy rówieśniczego.

Zmiany, jakim ulega dorastające dziecko mają różnoraki charakter. Jak zauważa A. Brzezińska wraz z zespołem współpracowników, młody

---

² A. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki* – tom 2, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańsk 2008, s. 253.

człowiek, który przechodzi przez okres adolescencji, najpóźniej osiąga dojrzałość w obszarze poznawczym, co ma ogromne znaczenie w rozumieniu zjawisk, jakie zachodzą w organizmie adolescenta, w jego funkcjonowaniu psychicznym i społeczno-emocjonalnym³.

Zjawisk dojrzewania można dopatrzeć się we wszystkich strukturach oraz czynnościach tkanek i narządów ludzkich, jednak mówiąc o dojrzewaniu, zazwyczaj ma się na uwadze jeden z procesów, który prowadzi do dojrzałości płciowej. Jest to czas, w którym zachodzi silna stymulacja rozwoju i jest on inicjowany dojrzewaniem systemów nerwowego oraz endokrynalnego.

Biologiczne dojrzewanie zmienia ciało, które do tej pory było znane młodemu człowiekowi, zmienia się jego myślenie o fizyczności, zmienia się myślenie o jego możliwościach. Jest to moment, kiedy wiele znaczy społeczny odbiór fizyczności nastolatka zarówno przez rodziców, jak i najbliższe środowisko rówieśnicze. Wsparcie rodziców i osób z najbliższego otoczenia ma kluczową rolę w przygotowaniu adolescenta do wejścia w dorosłe życie. Brak zrozumienia zmian biologicznych może spowodować lęk, niepokój, silne napięcie emocjonalne, które z kolei mogą prowadzić do zaburzeń natury psychospołecznej⁴.

Dorastanie to także zmiany w procesach poznawczych. Jest to etap, kiedy w procesach umysłowych pojawia się w myśleniu dziecka zdolność do myślenia formalnego (hipotetyczno-dedukcyjnego), co pozwala na „uwolnienie relacji i klasyfikacji od ich powiązań konkretnych i intuicyjnych”⁵. Rozszerzanie się zdolności rozumowania na sytuacje czy przedmioty, których dziecko nie widziało, nie brało w nich udziału, zdolność do wyobrażania sobie sytuacji, których jednostka nie przeżyła, rzeczy nierzeczywistych, zdarzeń, które się nie wydarzyły, zdolności do myślenia oderwanego od rzeczywistości to podstawowe umiejętności, które pojawiają się w tym okresie⁶. Rozwój operacji formalnych prowadzi do myślenia refleksyjnego, krytycyzmu, ale także pozwala na budowanie własnych opinii, rozwiązywanie problemów, rozważania na temat wszelkich „za” i „przeciw” w różnych sytuacjach, co prowadzi do podejmowania ostatecznych decyzji. Pojawia się także myślenie dedukcyjne⁷.

³ Tamże.

⁴ A. Gulczyńska, K. Churska, B. Jankowiak, *Modele wychowania seksualnego w rodzinach pochodzenia współczesnych młodych kobiet na tle przemian obyczajowych w sferze seksualności*, Przegląd Politologiczny, 2011, R. XVI, nr 2, s. 101-111; zob. też: K. Imieliński, *Kulturowo-medyczne aspekty seksuologii*, [w:] *Seksuologia społeczna. Zagadnienia psychospołeczne*, red. K. Imieliński, Warszawa 1984; I. Obuchowska, *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, Warszawa 1996.

⁵ J. Piaget, B. Inhelder, *Psychologia dziecka*, Wrocław 1999, s. 97.

⁶ J. Piaget, *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa 2006

⁷ H. Bee, *Psychologia rozwoju człowieka*, Poznań 1998.

W tym etapie dochodzi także do znaczących zmian w posługiwaniu się językiem. Dotyczą one zarówno struktury, jak i funkcji języka. Wiąże się to ze wzrostem zasobu słownictwa i treści, zrozumienia struktury gramatycznej, a także obejmuje wzrost umiejętności w obszarze semantyki i pragmatyki języka. Całość składa się na możliwości używania metafory, analogii, analizy i interpretacji tekstów, budowania spójnych rozbudowanych wypowiedzi. Jest to czas, kiedy młody człowiek zdobywa wyższy etap kompetencji komunikacyjnej, a więc umiejętność, na którą składa się: 1) wiedza i wynikający z niej repertuar zachowań, 2) umiejętności interakcyjne, 3) dążenie do komunikowania się, 4) efektywność komunikacyjna⁸. Zauważyć można więc, że na tę umiejętność składa się nie tylko dojrzewanie umysłowe, ale przede wszystkim dojrzałość społeczno-emocjonalna, która pozwala na prawidłowe wykorzystanie języka w sytuacjach społecznych.

Okres dorastania w ujęciu społeczno-emocjonalnym to przede wszystkim czas tworzenia związków koleżeńskich i przyjaźni, budowania relacji rówieśniczych, przyswajania nowych norm i wzorców zachowań. Jest to czas intensywnego rozwoju społecznego w kontekście przede wszystkim funkcjonowania wśród i z rówieśnikami. Na ten rozwój ma wpływ rodzaj i efekt interakcji nastolatka z otoczeniem społecznym, jego subiektywne spostrzeganie rzeczywistości, doświadczenia, środowisko, które oddziałuje w sposób bezpośredni i pośredni na jednostkę⁹.

Jak zauważają B. Inhelder i J. Piaget, dorastający

nie tylko usiłuje zaadaptować się do środowiska społecznego, lecz w tej samej mierze dąży także do przystosowania środowiska do siebie. Inaczej mówiąc, snując swe refleksje o środowisku, do którego usiłuje wejść, myśli tym samym o swej przyszłej działalności w społeczności i ośrodkach przekształcania tejże społeczności¹⁰.

Inny badacz (H.R. Schaffer) zwraca uwagę także na fakt, że rozwój społeczny jest ściśle związany z procesami poznawczymi. Zatem, młody człowiek zwiększając swoje możliwości poznawcze, zwiększa swoje umiejętności związane z kierowaniem swoim zachowaniem w świecie społecznym¹¹. Na tym etapie, pomimo że rodzina nadal jest ważną instytucją społeczną, niezmiernie istotną rolę odgrywają w jego życiu rówieśnicy. Zmianie ulega tutaj funkcja, jaką pełni grupa rówieśnicza. Do niedawna koledzy i koleżanki byli jedynie partnerami do zabawy czy współzawodnictwa, w tym

⁸ K. Kuszak, *Kompetencje komunikacyjne dzieci w okresie późnego dzieciństwa w aspekcie rozwojowym*, Poznań 2011, s. 35.

⁹ R. Stefańska-Klar, *Późne dzieciństwo. Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Warszawa 2004, s. 146.

¹⁰ B. Inhelder, J. Piaget, *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*, Warszawa 1970, s. 366.

¹¹ H.R. Schaffer, *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, Kraków 2006.

czasie służą przejściu z życia pod protektorem rodziny do niezależnego dorosłego życia¹².

W obszarze emocjonalnym okres ten bywa nazywany fazą negatywną, ze względu na przewagę ujemnych emocji w funkcjonowaniu młodego człowieka. Emocje wyznaczają doświadczenia społeczne. Młodzież w tym okresie bywa silnie pobudzona, emocje bywają skrajne. Nastolatek bywa labilny emocjonalnie, z czym wiąże się często wzmożona pobudliwość, większa liczba sytuacji wyzwalających emocje oraz mniejsza zdolność do kontrolowania uczuć. Zmiany nastroju nie są tutaj przejawem zaburzeń i wynikają z jednej strony z procesów biologicznych, z drugiej zaś z podejmowania trudniejszych wyzwań, a także z doświadczania różnych sytuacji w kontakcie z rówieśnikami¹³.

Okres adolescencji to także wzrost takich uczuć społecznych, jak lęk, gniew, wstyd, zazdrość, nienawiść, które związane są z sytuacjami społecznymi, w dalszym etapie pojawiają się uczucia wyższe, m.in. uczucia moralne, estetyczne czy patriotyczne, które z kolei kształtują się między innymi ze względu na dojrzewanie doświadczeń społecznych oraz możliwości intelektualnych. Z rozwojem emocjonalnym wiąże się także osiągnięcie dojrzałości uczuciowej. Jest to jednak etap, który zakończy się w następnym etapie życia. W okresie dorastania dochodzi jedynie do postępu w kierunku jej uzyskania.

Ze wszystkimi wyżej wymienionymi sferami rozwoju u adolescenta wiąże się także kształtowanie się osobowości i tożsamości. To ostatnie stanowi najważniejsze zadanie rozwojowe okresu dorastania. Tożsamość kształtuje się w kilku etapach. Na przechodzenie do kolejnych etapów wpływ ma: 1) przyzwolenie na eksplorację, 2) możliwość dokonywania wyboru, 3) motywowanie młodego człowieka do kontaktów z innymi i 4) oczekiwanie gotowości ponoszenia konsekwencji za siebie i swoje czyny¹⁴.

O dorastaniu osób z zespołem Aspergera

Analizując kryteria diagnostyczne ICD 10 dla zespołu Aspergera¹⁵, można zauważyć, że z samego zaburzenia wynika problem w dwóch niezmiernie istotnych obszarach funkcjonowania człowieka, które mają znaczenie

¹² Por. A. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*; B. Ziółkowska, *Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?* [w:] *Psychologiczne portrety człowieka*, red. A. Brzezińska, Gdańsk 2005; K. Figes, *Te straszne nastolatki*, Kraków 2002.

¹³ Tamże, s. 87.

¹⁴ A. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, s. 245.

¹⁵ Zob. *Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD 10. Badawcze kryteria diagnostyczne*, Kraków-Warszawa 1998.

dla spójnego i prawidłowego przebiegu okresu dorastania. Tymi obszarami jest funkcjonowanie społeczne i komunikacja. Trzecim obszarem, zawartym w kryteriach diagnostycznych ICD 10, są zachowania stereotypowe i rutynowe, które w konsekwencji pojawiania się w życiu nastolatka mogą mieć także ogromne znaczenie dla jego odbioru społecznego.

Badacze, pomimo licznych prób utworzenia kryteriów diagnostycznych najtrafniej opisujących zachowanie osoby z zespołem Aspergera, nie potrafią w pełni wyjaśnić mechanizmów, które rządzą zachowaniem tych ludzi. Zgodni są jednak, że omawiana grupa ludzi jest niejednorodna, a proponowane kryteria diagnostyczne w obowiązującej w Europie klasyfikacji są niezgodne z tym, co sam Hans Asperger opisał u obserwowanych przez siebie dzieci¹⁶.

Pomimo tej różnorodności w podejściu do kryteriów diagnostycznych, badacze, np. Ch. Gillberg, P. Szatmari, D. Tantam, w swych propozycjach dotyczących rozpoznawania objawów zespołu Aspergera wskazują, że obserwuje się u nich między innymi następujące nieprawidłowości w zachowaniu: 1) upośledzenie społeczne, 2) nieprawidłowości w podejmowaniu interakcji społecznych i brak umiejętności budowania relacji interpersonalnych, 3) zaburzenia komunikacji werbalnej i pozawerbalnej, swoiste i nieprawidłowe użycie języka, 4) trudności w rozumieniu zachowań innych ludzi, trudności głównie w zrozumieniu sfery społeczno-emocjonalnej, 5) problem z adekwatnym wyrażaniem własnych emocji, 6) specyficzne i pochłaniające osobę zainteresowania¹⁷.

Nieprawidłowości wynikające z zaburzenia mają ogromne znaczenie dla funkcjonowania młodego człowieka w okresie dorastania. Biologiczne dojrzewanie u nastolatka z zespołem Aspergera przebiega według takich samych praw, jak u każdego innego młodego człowieka w tym okresie, jednak, jak wskazuje literatura przedmiotu¹⁸, na proces akceptowania własnej cielesności składają się z jednej strony możliwości rozwoju poznawczego, z drugiej społeczno-emocjonalne kompetencje, własny wizerunek na tle grupy rówieśniczej, rozwój osobowości i tożsamości.

---

¹⁶ Zob. T. Attwood, *Zespół Aspergera: wprowadzenie*, Poznań 2006; Ch. Gillberg, *Kliniczne i neurobiologiczne aspekty zespołu Aspergera na podstawie sześciu badań rodzin*, [w:] *Autyzm i zespół Aspergera*, red. U. Frith, Warszawa 2005.

¹⁷ Por. S. Leekam, S. Libby, L. Wing, J. Gould, Ch. Gillberg, *Comparison of ICD-10 and Gillberg's Criteria for Asperger Syndrome*, *Autism* 2000, 4, (11), 11-28; Ch. Gillberg, *Kliniczne i neurobiologiczne aspekty*; P.A. Tryon, S.D. Mayes, R.L. Rhodes, M. Waldo, *Can Asperger's Disorder Be Differentiated From Autism Using DSM-IV Criteria?*, *Focus Autism Other Dev Disabl*, 2006, 21, (2), 2-6; P. Szatmari, M.B. Jones, L. Zwaigenbaum, J.E. MacLean, *Genetics of Autism: Overview and New Directions*, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1998, 28 (5), 351-368.

¹⁸ Por. I. Obuchowska, *Drogi dorastania*; H. Bee, *Psychologia rozwoju*.

Młody człowiek z zespołem Aspergera, pomimo niezwracającego na siebie uwagi wyglądu, w kontakcie z innymi dosyć szybko zwraca na siebie uwagę swoimi nieadekwatnymi zachowaniami oraz specyficzną mową. Trudności i ograniczenia w budowaniu relacji z rówieśnikami determinują całą jego osobowość, na co zwracał uwagę już H. Asperger: „Jest jak obcy, nie zwraca uwagi na otaczające głosy i ruch, niedostępny w swoim zaabsorbowaniu. Irytuje się tylko wtedy, gdy ktoś ingeruje w jego odosobnienie”¹⁹.

Nastolatek z zespołem Aspergera w okresie, w którym przeciętny jego rówieśnik dąży do bycia w grupie rówieśniczej, stroni od niej, nie podejmuje interakcji bądź podejmuje je w sposób nieprawidłowy. Brakuje mu wiedzy i umiejętności potrzebnych do podejmowania interakcji, a dalej budowania prawidłowej relacji. Nastolatek z omawianym problem staje się mało atrakcyjny dla swoich rówieśników, ponieważ może budzić zdziwienie, a czasami lęk środowiska rówieśniczego, ponieważ osoba z zespołem Aspergera nie jest zainteresowana najczęściej tym, co robią jego współtowarzysze z klasy szkolnej, nie ma ochoty rozmawiać, nie chce nawiązywać kontaktu, a próby aktywności rówieśników skierowane w stronę adolescenta z zespołem Aspergera mogą spowodować jego wycofanie się z kontaktu, lęk, niepokój, wybuchy złości bądź agresji. Ten młody człowiek nie widzi siebie jako członka grupy rówieśniczej, co jak wskazują liczne badania, może wynikać z braku rozumienia społecznych wskazówek i tendencji do bardzo konkretnego i dosłownego rozumienia języka²⁰. Pojawiają się trudności w przestrzeganiu niepisanych reguł zachowania w sytuacjach społecznych, nieadekwatne i nietaktowne komentarze, które nie są odbierane przez młodego człowieka jako niegrzeczne, ale wynika to z braku rozumienia i przestrzegania kodu społecznego. Deficyty dotyczą także utrzymywania prawidłowego kontaktu wzrokowego, niskiego poziomu rozumienia komunikacji pozawerbalnej (rozumiane i wykorzystywane w komunikacji są głównie gesty instrumentalne²¹). Wszystko to, jak zauważają badacze, może być efektem zaburzenia rozwoju teorii umysłu, który warunkuje prawidłowy przebieg rozwoju kompetencji komunikacyjnej,

¹⁹ H. Asperger, *Psychopatia autystyczna okresu dzieciństwa*, [w:] *Autyzm i zespół Aspergera*, red. U. Frith, Warszawa 2005, s. 98.

²⁰ T. Attwood, *Zespół Aspergera*; R.S.P. Jones, T.O. Meldal, *Social Relationships and Asperger's Syndrome: A Qualitative Analysis of First-Hand Accounts*, *Journal of Intellectual Disabilities*, 2001, 5 (1), s. 35-41; G.P. Barnhill, *What is Asperger Syndrome*, *Intervention in School and Clinic*, 2001, 36, (5), s. 259-265; H. De Clercq, *Autyzm od wewnątrz – przewodnik*, Warszawa 2007.

²¹ A. Wojciechowska, *Charakterystyka języka i komunikacji osób z autyzmem i z zespołem Aspergera*, [w:] *O utrudnieniach w porozumiewaniu się. Perspektywa języka i komunikacji*, red. M. Obrębska, Poznań, 2011, s. 13-28.

rozwoju umiejętności społecznych, rozwoju emocjonalnego, aż w końcu prawidłowego funkcjonowania wśród ludzi²².

Daniel Tammet-Sawant z zespołem Aspergera tak relacjonuje swoje odczucia płynące z kontaktu z rówieśnikami:

Czasem dzieci w szkole próbowały ze mną rozmawiać. Mówię „próbowały”, ponieważ niełatwo było się ze mną porozumieć. Po pierwsze, prawie zawsze patrzyłem w podłogę, gdy mówiłem, i nawet nie starałem się nawiązać kontaktu wzrokowego. Gdy podnosiłem wzrok, patrzyłem na ruchy ust rozmówcy. Czasem nauczyciel, który coś do mnie mówił, prosił, bym spojrział mu w oczy. Podnosiłem wtedy głowę i patrzyłem na niego, ale wymagało to ode mnie dużego samozaparcia i czułem się dziwnie i nieswojo²³.

Budowanie i utrzymywanie relacji przez adolescenta z zespołem Aspergera jest niezwykle trudne. Znaczenie ma tutaj najczęściej historia kontaktów z rówieśnikami z wcześniejszych etapów rozwoju. Doświadczenia z nich wypływające nie motywują do nawiązywania ich w okresie dorastania. Młodzież z tego powodu często zmienia szkoły i grupy rówieśnicze, doświadcza, jak to wynika z badań, odrzucenia przez rówieśników²⁴. Badacze zauważają także bardzo niski poziom kompetencji, umożliwiający podejmowanie współpracy i współdziałania z grupą ludzi w podobnym wieku. T. Atwood łączy ten problem także z deficytami w teorii umysłu²⁵. S. Gutstein z kolei podkreśla jeszcze jeden istotny czynnik, który może mieć znaczenie w problemach w podejmowaniu współpracy i budowaniu relacji, a mianowicie trudności w dostosowaniu swojej aktywności do grupy, na które wpływ mogą mieć różne cele przyjmowane przez potencjalnych uczestników interakcji²⁶. W związku z tym partnerami w relacjach interpersonalnych nastolatków z zespołem Aspergera bywają albo osoby młodsze, albo osoby dużo starsze. Najrzadziej zaś osoby w podobnym wieku²⁷. Niedostatecznie dojrzały jest także rodzaj relacji – charakterystyczny dla młodszego wieku szkolnego – wyjątkowo instrumentalny. Może się to wiązać ze wspomnianym już problemem na poziomie umiejętności metalizowania, ale także ze specyficznego rozwoju mowy oraz zainteresowań.

Jak już wspomniałam wyżej, literatura przedmiotu wskazuje, że w okresie dorastania rozwój możliwości językowych i komunikacyjnych znacząco

²² Zob. B. Winczura, *Dziecko z autyzmem. Terapia deficytów poznawczych a teoria umysłu*, Kraków 2008.

²³ D. Tammet, *Urodziłem się pięknego błękitnego dnia*, Kraków 2010, s. 97.

²⁴ T. Atwood, *Zespół Aspergera*.

²⁵ T. Atwood, *Strategies for Improving the Social Integration of Children with Asperger, Autism*, 2000, 4 (1), 85-100.

²⁶ S.E. Gutstein, *Czy moje małżeństwo nauczy się tańczyć? Badania nad związkami przyjacieli i koleżeństwa u nastolatków z zespołem Aspergera*, [w:] *Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. L.H. Willey, Warszawa 2006.

²⁷ T. Atwood, *Zespół Aspergera*; por.: A. Wojciechowska, *Charakterystyka języka*.

zmienia się i rozwija. U nastolatka z zespołem Aspergera rozwój mowy już od wczesnego okresu dzieciństwa jest nieprawidłowy. Z jednej strony używa on bogatego, pedantycznego i wyszukanego słownictwa, z drugiej zaś nie rozumie przenośni, metafor, przysłów, języka potocznego²⁸. Problemy te będą warunkować trudności w omawianych już relacjach interpersonalnych i współdziałania z rówieśnikami. Stąd, zdecydowanie łatwiej nastolatкови podejmować rozmowę z osobą dorosłą, która jest w stanie dłużej ją utrzymać na tematy, które najczęściej nie interesują młodych ludzi. Pomimo wysokich możliwości intelektualnych, adolescent z omawianym problemem rozwojowym nie jest w stanie wykorzystać tych możliwości do prawidłowego funkcjonowania społeczno-emocjonalnego. Można więc zauważyć, że w przypadku osoby z zespołem Aspergera możliwości poznawcze nie warunkują sprawnego funkcjonowania w społeczeństwie.

Wszystkie te trudności mają znaczenie w kształtowaniu się tożsamości i osobowości. Problemy, jakie obserwowane są u młodego człowieka z zespołem Aspergera to:

- trudności z identyfikacją społeczną,
- trudności z wchodzeniem w role społeczne,
- trudności ze zwiększaniem własnej niezależności i sprawności społecznej,
- trudności w osiągnięciu pewności siebie i zaufania do samego siebie,
- „ja” emocjonalnie kruche, podatne na zranienia,
- nierealistyczne wyobrażenia o możliwościach i kompetencjach.

Trudności w kształtowaniu się tożsamości i wynikające z tego problemy w skrajnych sytuacjach mogą prowadzić do stanów depresyjnych, zaburzeń psychicznych, a także prób samobójczych²⁹.

Okres dorastania w życiu człowieka z zespołem Aspergera jest dla niego wyjątkowym wyzwaniem. To najtrudniejszy czas, od którego zależą możliwości życia wśród ludzi. Negatywne doświadczenia związane z kontaktami z rówieśnikami, brak pozytywnych informacji zwrotnych ze strony środowiska społecznego, szczególnie ze strony kolegów i koleżanek, mogą mieć istotny wpływ na przebieg okresu dorastania, a dalej na dorosłe życie.

Implikacje praktyczne

Warto w tym miejscu zastanowić się, czy możliwe jest wspieranie rozwoju nastolatka w przejściu przez okres dorastania, a także w wejście w dorosłe życie z pozytywnymi doświadczeniami. Co należy więc robić,

²⁸ A. Wojciechowska, *Rozwój mowy i komunikacji u dzieci z zespołem Aspergera a oddziaływania logopedyczne*, Forum Logopedyczne, 2012, 20, s. 44-49.

²⁹ T. Atwood, *Zespół Aspergera*.

jakie działania podejmować, aby pomóc adolescentowi z zespołem Aspergera wejść w dorosłe życie z bagażem pozytywnych doświadczeń z okresu dorastania?

1. Wsparcia należy udzielać dziecku od najmłodszych jego lat, a więc kiedy pojawiają się pierwsze trudności i nieprawidłowości w zachowaniu dziecka w stosunku do rówieśników i w kontakcie z nimi. Zdobywanie umiejętności społecznych odbywa się poprzez bycie wśród rówieśników. Zmiana trybu nauczania z grupowego w klasie na indywidualne nie sprzyja temu procesowi, bowiem „ostatecznym celem edukacji osób niepełnosprawnych jest ich integracja społeczna, a najlepszą drogą prowadzącą do tego celu jest kształcenie integracyjne”³⁰. Integracja ta polega na dostosowaniu formy i metod nauki, to praca nad kompetencjami społeczno-emocjonalnymi zdrowych rówieśników, to poszerzanie wiedzy na temat zespołu Aspergera wśród dzieci i młodzieży.

2. Wspieranie powinno być skierowane na uświadamianie sobie własnych problemów. Elementem zmierzającym *ku integracji* młodzieży z zespołem Aspergera jest ich świadomość własnego zaburzenia, własnych mocnych, jak i słabych stron. Młody człowiek powinien umieć rozpoznać swoje problemy, aby móc skutecznie nad nimi pracować. Istotne jest także „ujawnianie się” ze swoim zaburzeniem w grupie ludzi, z którymi na co dzień ma się do czynienia. Dotyczy ono trzech etapów: 1) potrzeby, 2) ujawnienia, 3) następstw. S.M. Shore zwraca w tym procesie uwagę na dwa elementy: a) następstwa pozytywne i negatywne wynikające z przekazania informacji o zaburzeniu oraz b) następstwa pozytywne i negatywne w sytuacji nie przekazania informacji o zaburzeniu rówieśnikom³¹. Proces ten musi być starannie przemyślany i zaplanowany zarówno przez rodziców nastolatka z zaburzeniem rozwoju, a także przez nauczycieli i samego adolescenta z zespołem Aspergera.

3. Wspieranie warto realizować poprzez wspomaganie osoby z zespołem Aspergera. Polegać ono ma na obecności asystenta, który będzie służył pomocą w nabywaniu umiejętności społecznych, ale także będzie to proces, z którego asystent będzie potrafił się wycofać, dając swobodę nastolatkowi z zespołem Aspergera. Nieumiejętne wspomaganie przez asystenta może wtórnie zbudować dodatkową barierę w kontaktach między rówieśnikami a nastolatkiem z zespołem Aspergera.

³⁰ A. Twardowski, *Dylematy integracyjnego kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością*, [w:] *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Kraków 2007, s. 27.

³¹ S.M. Shore, *Ujawnianie się – rady dla osób ze spektrum autystycznego*, [w:] *Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. L.H. Willey, Warszawa 2006.

4. Wspieranie powinno być także osadzone w teoretycznych podstawach poszczególnych umiejętności i kompetencji społecznych. Istotne jest więc wyposażenie nastolatka w wiedzę na temat poszczególnych umiejętności społecznych, komunikacyjnych, aby wspomóc go w zdobywaniu kompetencji, które pozwolą mu w okresie dorastania w sposób prawidłowy budować relacje interpersonalne. To osadzenie w teorii powinno być w dalszym etapie przełożone na różnorakie treningi, gdzie osoba będzie miała możliwość przetrenowania zachowań w różnych sytuacjach pod kontrolą i ze wsparciem specjalisty (np. zajęcia socjoterapeutyczne).

Zamiast podsumowania

– *Powiedz, czy zespół Aspergera przeszkadza Ci w funkcjonowaniu wśród ludzi?*

– *Wydaje mi się, że pewnie przeszkadza, ale gdyby był lek na zespół Aspergera, to bym go nie brał...*

Z wypowiedzi nastolatka z zespołem Aspergera

BIBLIOGRAFIA

- Asperger H., *Psychopatologia autystyczna okresu dzieciństwa*, [w:] *Autyzm i zespół Aspergera*, red. U. Frith, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2005.
- Atwood T., *Strategies for Improving the Social Integration of Children with Asperger, Autism*, 2000, 4 (1).
- Atwood T., *Zespół Aspergera: wprowadzenie*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2006.
- Barnhill G.P., *What is Asperger Syndrome, Intervention in School and Clinic*, 2001, 36, (5).
- Bee H., *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1998.
- Brzezińska A., Appelt K., Ziółkowska B., *Psychologia rozwoju człowieka*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki – tom 2*, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2008.
- De Clercq H., *Autyzm od wewnątrz – przewodnik*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2007.
- Figes K., *Te straszne nastolatki*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 2002.
- Gillberg Ch., *Kliniczne i neurobiologiczne aspekty zespołu Aspergera na podstawie sześciu badań rodzin*, [w:] *Autyzm i zespół Aspergera*, red. U. Frith, Wydawnictwo Lekarskie PZWL, Warszawa 2005.
- Grandin T., *Myślenie obrazami oraz inne relacje z życia z autyzmem*, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna i Fundacja Synapsis, Warszawa 2006.
- Gulczyńska A., Churska K., Jankowiak B., *Modele wychowania seksualnego w rodzinach pochodzenia współczesnych młodych kobiet na tle przemian obyczajowych w sferze seksualności*, Przegląd Politologiczny, 2011, R. XVI, nr 2.

- Gutstein S.E., *Czy moje małżeństwo nauczy się tańczyć? Badania nad związkami przyjaźni i koleżeństwa u nastolatków z zespołem Aspergera*, [w:] *Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. L.H. Willey, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna, Warszawa 2006.
- Imieliński K., *Kulturowo-medyczne aspekty seksuologii*, [w:] *Seksuologia społeczna. Zagadnienia psychospołeczne*, red. K. Imieliński, PWN, Warszawa 1984.
- Inhelder B., Piaget J., *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*, PWN, Warszawa 1970.
- Jones R.S.P, Meldal T.O., *Social Relationships and Asperger's Syndrome: A Qualitative Analysis of First-Hand Accounts*, *Journal of Intellectual Disabilities*, 2001, 5 (1).
- Klasyfikacja zaburzeń psychicznych i zaburzeń zachowania w ICD 10. Badawcze kryteria diagnostyczne*, Uniwersyteckie Wydawnictwo Medyczne „Vesalius”, Instytut Psychiatrii i Neurologii Kraków-Warszawa 1998.
- Kuszak K., *Kompetencje komunikacyjne dzieci w okresie późnego dzieciństwa w aspekcie rozwojowym*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2011.
- Leekam S., Libby S., Wing L., Gould J., Gillberg Ch., *Comparison of ICD-10 and Gillberg's Criteria for Asperger Syndrome*, *Autism*, 2000, 4, (11).
- Obuchowska I., *Drogi dorastania. Psychologia rozwojowa okresu dorastania dla rodziców i wychowawców*, WSiP, Warszawa 1996.
- Piaget J., Inhelder B., *Psychologia dziecka*, Siedmioróg, Wrocław 1999.
- Piaget J., *Studia z psychologii dziecka*, PWN, Warszawa 2006.
- Schaffer H.R., *Rozwój społeczny. Dzieciństwo i młodość*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2006.
- Shore S.M., *Ujawnianie się – rady dla osób ze spektrum autystycznego*, [w:] *Zespół Aspergera w okresie dojrzewania. Wzloty, upadki i cała reszta*, red. L.H. Willey, Wydawnictwo Fraszka Edukacyjna Warszawa 2006.
- Stefańska-Klar R., *Późne dzieciństwo. Młodszy wiek szkolny*, [w:] *Psychologia rozwoju człowieka. Charakterystyka okresów życia człowieka*, red. B. Harwas-Napierała, J. Trempała, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2004.
- Szatmari P., Jones M.B., Zwaigenbaum L., MacLean J.E., *Genetics of Autism: Overview and New Directions*, *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1998, 28 (5).
- Tammet D., *Urodziłem się pięknego błękitnego dnia*, Wydawnictwo Czarne, Kraków 2010.
- Tryon P.A., Mayes S.D., Rhodes R.L., Waldo M., *Can Asperger's Disorder Be Differentiated From Autism Using DSM-IV Criteria?*, *Focus Autism Other Dev Disabl*, 2006, 21, (2).
- Twardowski A., *Dylematy integracyjnego kształcenia dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością*, [w:] *Problemy edukacji integracyjnej dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2007.
- Winczura B., *Dziecko z autyzmem. Terapia deficytów poznawczych a teoria umysłu*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.
- Wojciechowska A., *Charakterystyka języka i komunikacji osób z autyzmem i z zespołem Aspergera*, [w:] *O utrudnieniach w porozumiewaniu się. Perspektywa języka i komunikacji*, red. M. Obrębska, Wydawnictwo Naukowe WNS UAM, Poznań, 2011.
- Wojciechowska A., *Rozwój mowy i komunikacji u dzieci z zespołem Aspergera a oddziaływania logopedyczne*, *Forum Logopedyczne*, 2012, 20.
- Ziółkowska B., *Okres dorastania. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?* [w:] *Psychologiczne portrety człowieka*, red. A. Brzezińska, GWP, Gdańsk 2005